# Economic Empowerment of People with Disabilities: Identification of Key Factors



**1- Samad Fazli**
M.A. in Rehabilitation Management, Department of Rehabilitation Management, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

**2- Nikta Hatamizadeh**
PhD in Rehabilitation Management, Department of Rehabilitation Management, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.
(Corresponding Author)
nikta_h@yahoo.com

**3- Homaira Sajjadi**
PhD in Social Medicine, Social Determinants of Health Research center, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

**Keywords**:
Empowerment, Economic, Disability, Components, Domains, Concepts

**Received:** 2025/03/11
**Revised**: 2025/07/06
**Accepted:** 2025/12/10

**Introduction:** The vicious cycle of poverty and disability is a significant barrier to the full social participation and inclusion of persons with disabilities. To break this cycle, economic empowerment is an undeniable necessity. This study aimed to identify and delineate the key components of economic empowerment for persons with disabilities.

**Method:** The research was conducted in two phases. The first phase involved a comprehensive literature review to compile factors and components associated with economic empowerment. In the second phase, a panel of 14 experts in management, rehabilitation, and the empowerment of persons with disabilities were invited to form a Delphi panel. Over three consecutive Delphi rounds, panelists rated the importance of the identified factors, suggested additional factors, and reviewed the proposed organizational framework. Data were analyzed using fuzzy Delphi analysis to identify, rank, and categorize the factors contributing to the economic empowerment of persons with disabilities into components and domains.

**Findings:** A total of 48 related factors were identified and organized into 12 components across three core domains: 1) The Person with a Disability (components: health, knowledge, skills, attitude, talent), 2) Context and Empowering Environment (components: physical environment, social environment, work environment, accessible resources), and 3) Economic Outcomes (components: employment, social outcomes, economic outcomes).

**Discussion:** The economic empowerment of persons with disabilities is a process that enhances the three domains of "the person with a disability," "the empowering environment," and "economic outcomes." This integrated advancement enables individuals to gain economic agency and play a more prominent role in their community's economic cycle.

**Citation:** Fazli S, Hatamizadeh N, Sajjadi H. (2026). Economic Empowerment of People with Disabilities: Factors Identification. Social Welfare Quarterly. 25(99), 95-123. doi:10.32598/refahj.25.99.2896.1
URL: http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-4449-en.html

[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

## Extended Abstract

### Introduction

Approximately 16% of the global population lives with a disability (WHO, 2022). People with disabilities face a heightened risk of poverty (Palmer, 2011), often experiencing social exclusion, rights deprivation, and limited access to economic, social, and human development opportunities (Cobley, 2012). Poverty itself can exacerbate disability risks due to inadequate nutrition, poor sanitation, limited healthcare access, and hazardous living conditions (Cobley, 2012). While the economic deprivation of people with disabilities is frequently documented (Cobley, 2012; Mitra, Posarac, & Vick, 2013), few studies have specifically addressed their economic empowerment, with existing literature predominantly focusing on women.

This study aimed to identify and systematize the factors critical to the economic empowerment of people with disabilities. The goal was to develop a comprehensive framework to inform future planning and evaluation of empowerment programs.

### Methods

The study was conducted in two phases.

*Phase 1 – Systematic Literature Review:* A systematic search of English and Persian literature was conducted using Google Scholar, PubMed, ProQuest, ScienceDirect, IDEAS, SID, and Irandoc databases. Keywords included: disability/ disabilities, economic empowerment, financial independence, economic independence, and poverty alleviation.

*Phase 2 – Delphi Expert Consensus:* A panel of 14 experts was formed, comprising academic scholars, managers from the State Welfare Organization, and successful entrepreneurs with disabilities. After obtaining informed consent, three consecutive Delphi rounds were administered via email. Panelists evaluated the importance of factors identified in the literature, suggested additional factors, and reviewed the proposed organizational framework and an expanded definition of economic empowerment formulated by the research team.

Data were analyzed using fuzzy analysis (Mir & Rashidpoor, 2019). A factor was deemed important if its mean definite fuzzy score from the Delphi panel was $\geq 0.5$.



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

Ethical approval was granted by the University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences (IR.USWR.REC.1403.069).

**Findings**

Of 143 initially identified articles, 24 were relevant. The literature review yielded 29 potential factors. The Delphi panel proposed an additional 21 factors. Through fuzzy analysis, 48 of these 50 factors were confirmed as important (importance score range: 0.51–1.00; mean: 0.727).

The three highest-ranked factors were: 1) possession of specialized job skills, 2) an empowering mindset free from limiting beliefs, and 3) the ability to start online/internet-based businesses.

These 48 factors were organized into 12 components across three overarching domains:

**The Person with a Disability:** Health, knowledge, attitude, skills, talent.

**Context & Empowering Environment:** Physical, social, and business environments; resource accessibility.

**Outcomes:** Employment, social outcomes, economic outcomes.

The Delphi panel also consensus on an expanded definition of economic empowerment for people with disabilities: A process that enhances the domains of the "person," "enabling social and physical environments," and "economic conditions," enabling individuals to play a more significant role in their community's economic cycle. It entails the ability to earn income, manage financial assets, and make autonomous financial decisions. At advanced levels, it includes participation in community economic decision-making and control.

**Discussion**

This study proposes a three-domain, twelve-component framework for understanding the economic empowerment of people with disabilities.

The **«person with a disability» domain** underscores that health (physical, mental, social), knowledge (education, economic, managerial), skills, talent, and attitude are foundational. For people with disabilities, addressing health and rehabilitation needs is particularly crucial to acquiring future economic capabilities (Moshir Estekhareh et al., 2023; D'Aguilar, 2019).

The **"context and empowering environment" domain** highlights indispensable



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

external factors. This includes accessible physical and work environments (Barzegar et al., 2022; Kamyar Rad et al., 2022), a supportive social environment (family attitudes, inclusive policies, intersectoral cooperation), and the availability of tailored resources like job counseling and vocational training (Ofuani, 2011). Recognizing and focusing on abilities, rather than disabilities, builds the self-confidence necessary for economic engagement (Kuipers, 2013).

The **"outcomes" domain** represents the tangible results of empowerment: access to financial resources (through employment, savings, microfinance) and social capital (via cooperatives, self-help groups). Studies from the United States (Balcazar et al., 2014) and Indonesia (Ulum, 2024) corroborate the empowering effect of online businesses and cooperative engagement.

**Conclusion**

Successful economic empowerment initiatives must adopt a holistic approach, simultaneously addressing factors across all three domains :the individual, the environment, and the desired outcomes. The framework developed in this study provides a practical tool for designing, implementing, and evaluating such comprehensive programs for people with disabilities.

## Ethical Considerations

### Compliance With Ethical Guidelines

This research was conducted in accordance with ethical principles for human studies

### Authors' Contributions

All authors have made substantial contributions to this study.

### Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

### Conflicts of Interest

The authors declare that they have no known competing financial interests or personal relationships that could have appeared to influence the work reported in this paper.



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

# شناسایی مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت



**۱- صمد فضلی**
کارشناس ارشد مدیریت توانبخشی، دانشکده علوم توانبخشی، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران.

**۲- نیکتا حاتمی‌زاده**
دکتر مدیریت توانبخشی، گروه آموزشی مدیریت توانبخشی، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
nikta_h@yahoo.com

**۳- حمیرا سجادی**
دکتر پزشکی اجتماعی، مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی موثر بر سلامت، دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی، تهران، ایران.

*مقدمه: چرخه معیوب فقر و معلولیت یکی از موانع مشارکت اجتماعی تمام‌عیار افراد دارای معلولیت است. برای غلبه بر این چرخه توانمندسازی اقتصادی ضرورتی غیرقابل‌انکار است. پژوهش حاضر با هدف تبیین مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت انجام شد.*

*روش: این مطالعه در دو مرحله انجام شد. در مرحله اول با مرور منابع مواردی که به‌عنوان عامل مرتبط و یا مؤلفه توانمندسازی اقتصادی نام برده شده بود گردآوری شدند. در مرحله دوم طی سه دوره دلفی با تحلیل فازی با مشارکت ۱۴ نفر از خبرگان مدیریت، توانبخشی و توانمندسازی افراد دارای معلولیت عواملی را که در توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت نقش دارند شناسایی‌شده بر اساس اهمیت رتبه‌بندی شده در قالب مؤلفه‌ها و محورهایی سازماندهی شدند.*

*یافته‌ها: درمجموع ۴۸ عامل مرتبط برای توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت شناسایی و در ۱۲ مؤلفه و ۳ محور «فرد دارای معلولیت»، «بافتار و محیط توانمندساز» و «پی‌آمدهای اقتصادی» سازماندهی شدند. در محور فرد دارای معلولیت، مؤلفه‌های «سلامت»، «دانش»، «مهارت»، «نگرش» و «استعداد» جای گرفتند، محور بافتار و محیط توانمندساز مؤلفه‌های «محیط فیزیکی»، «محیط اجتماعی»، «محیط شغلی» و «منابع در دسترس» را شامل شد و محور پیامدها مؤلفه‌های «اشتغال»، «پیامدهای اجتماعی» و «پیامدهای اقتصادی» را در خود جای داد.*

*بحث: توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت فرآیندی است که طی آن سه محور «فرد دارای معلولیت»، «محیط توانمندساز» و «پیامدهای اقتصادی» به‌گونه‌ای ارتقاء می‌یابد که توانمندی اقتصادی حاصل شده و افراد دارای معلولیت قادر می‌شوند در چرخه اقتصادی جامعه خود نقش پررنگ‌تری ایفاء کنند.*

**واژه‌های کلیدی:**
*توانمندسازی، اقتصادی، معلولیت*

**تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۱**
**آخرین اصلاح: ۱۴۰۴/۰۴/۱۵**
**تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۹**

[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

## مقدمه

بنا بر گزارش سازمان جهانی بهداشت، ۱٦ درصد از جمعیت جهان معلولیت قابل‌توجهی دارند و تعداد این افراد به دلیل افزایش سن جمعیت و افزایش شیوع بیماریهای غیرواگیر در حال افزایش است (سازمان جهانی بهداشت، ۲۰۲۲). شواهد جهانی نشان میدهد که افراد دارای معلولیت نسبت به سایرین بیشتر در معرض خطر فقر قرار دارند (پالمر[1]، ۲۰۱۱) و نسبت بیشتری از ایشان از نظر اقتصادی در قشر ضعیف جوامع جای دارند (افوانی[2]، ۲۰۱۱).

معلولیت از طریق عواملی مانند طرد اجتماعی، محرومیت از حقوق و نبود فرصت برای توسعه اقتصادی، اجتماعی و انسانی به فقر منجر می‌شود. برعکس، فقر از طریق عواملی مانند تغذیه و بهداشت نامناسب، عدم دسترسی به برنامه‌های واکسیناسیون و شرایط خطرناک کار و زندگی، باعث ناتوانی و معلولیت می‌شود و آسیب‌پذیری و ناخوشی ایجاد می‌کند (کوبلی[3]، ۲۰۱۲). یکی از راه‌های غلبه بر فقر افراد دارای معلولیت و شکستن چرخه معیوب فقر و ناتوانی توانمندسازی آنها است.

## توانمندسازی

افراد دارای معلولیت برای قادرسازی آنها در به دست آوردن جایگاه مناسب خویش در جامعه بسیار حیاتی است و شامل فراهم‌کردن فرصتهایی است تا بتوانند استعدادها و توان خود را کشف کنند؛ محیطشان را درک کنند؛ از حقوقشان آگاه شوند؛ زندگی‌شان را کنترل کنند و در تصمیم‌گیریهای مهمی که سرنوشتشان را می‌سازد، شرکت کنند (ردکو[4]، ۲۰۲٤).

با مرور پژوهشهای انجام‌شده قبلی، دریافتیم با وجود اینکه منابع متعددی بر محرومیت اقتصادی افراد دارای معلولیت اشاره دارند (کوبلی، ۲۰۱۲؛ آشیفا[5]، ۲۰۲۱)، تنها تعداد اندکی از مطالعات حوزهٔ توانمندسازی، به توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت پرداخته‌اند.

1. Palmer
2. Ofuani
3. Cobley
4. Redko
5. Ashifa



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

در ایران و جهان، پژوهشها عمدتاً بر عوامل مرتبط با توانمندسازی زنان تمرکز دارند. در ادامه نگاهی اجمالی به مطالعات پیشین در حوزه توانمندسازی اقتصادی می‌پردازیم.

## مطالعات پیشین

در حوزه توانمندسازی اقتصادی، پژوهشهای جهانی عمدتاً بر سه محور اصلی تمرکز داشته‌اند:

- مهارت‌آموزی و آموزش حرفه‌ای (اوفوانی، ۲۰۱۱)،
- ایجاد مشاغل انعطاف‌پذیر و کارآفرینی (بالکزار و همکاران، ۲۰۱۴)،
- مشارکت اجتماعی و اقتصادی جمعی (آشیفا، ۲۰۲۱).

افوانی (۲۰۱۱) در مطالعه‌ای در نیجریه نشان داد که ترکیب آموزشهای حرفه‌ای، حمایتهای مالی و خدمات توانبخشی شغلی می‌تواند به‌طور چشمگیری استقلال اقتصادی افراد دارای معلولیت را افزایش دهد. از سوی دیگر، بالکازار[1] و همکاران (۲۰۱۴) در ایالات‌متحده مدلی برای کارآفرینی توانمندساز ارائه کردند که بر اساس آن، کارآفرینی نه‌تنها منبع درآمد، بلکه ابزاری برای بازسازی هویت اجتماعی فرد دارای معلولیت است. در این مدل، تمرکز بر مهارتهای تخصصی، طراحی کسب‌وکارهای متناسب با ظرفیتهای فرد و دسترسی به فناوریهای کمکی قرار دارد.

در سطح خُرد، مطالعاتی مانند داگولار[2] (۲۰۱۹) بر اهمیت سواد مالی در بین جوانان دارای معلولیت تأکید کرده‌اند؛ به‌طوری‌که توانایی مدیریت درآمد، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، شاخصی کلیدی از توانمندی اقتصادی محسوب می‌شود. از دیدگاه سیستمی، آشیفا (۲۰۲۱) در ترکیه و یولوم[3] و همکاران (۲۰۲۴) در اندونزی نشان دادند که گروههای خودیاری و

1. Balcazar
2. D'Aguilar
3. Ulum



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

تعاونیهای مالی می‌توانند از طریق تجمع سرمایه و ایجاد شبکه‌های حمایتی، موانع ساختاری دسترسی به بازار کار را کاهش دهند.

در ایران نیز چند پژوهش به جنبه‌های مختلف توانمندسازی افراد دارای معلولیت پرداخته‌اند. برزگر و همکاران (۲۰۲۲) در مطالعه خود بر ضرورت مناسب‌سازی فضاهای شهری و حمایت از مشارکت اجتماعی افراد دارای معلولیت برای افزایش کیفیت زندگی و توانمندی آنها تأکید کردند. همچنین، یوسفیان (۲۰۰۸) ضمن نقد سازوکارهای قانونی فعلی، اشاره کرد که سهمیه‌بندی شغلی برای افراد دارای معلولیت در بخش عمومی بدون همراهی با برنامه‌های حمایتی در بخش خصوصی، کافی نیست و نیازمند سیاستهای چندبخشی است.

بااین‌وجود، بررسی ادبیات نشان می‌دهد که بیشتر پژوهشهای انجام‌شده در ایران و جهان، یا بر جنبه‌های کیفیِ توانمندسازی (مانند هویت و مشارکت اجتماعی) یا بر ابعاد محدودی از توانمندسازی اقتصادی (مانند اشتغال) متمرکز بوده‌اند. همچنین، عمده پژوهشهای توانمندسازی اقتصادی عمدتاً بر زنان یا گروههای خاص اجتماعی متمرکز شده‌اند و چارچوبی جامع، سیستمی و فرآیندی از مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت ارائه نشده است. این شکاف مفهومی و روش‌شناختی، ضرورت انجام مطالعه‌ای با رویکرد تلفیقی (ترکیب مرور ادبیات و خبره‌نگر) را تبیین می‌کند که بتواند مؤلفه‌های کلیدی را شناسایی، رتبه‌بندی و در قالب یک چارچوب مفهومی سازماندهی کند.

## روش

این مطالعه با کد اخلاق IR.USWR.REC.۱۴۰۳.۰۶۹ در کمیته اخلاق دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی به تصویب رسیده است.

پژوهش در دو مرحله انجام شد. در مرحله اول با مرور متون، گزارش مطالعاتی که در مورد توانمندسازی افراد دارای معلولیت در سطح جهان و ایران انجام شده و همچنین



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

مطالعاتی که درزمینه توانمندسازی اقتصادی زنان انجام شده بود، به دست آمد. بدین منظور مقالات منتشرشده تا سال ۲۰۲٤-موردبررسی قرار گرفت. برای دستیابی به مطالعات مرتبط با مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت کلیدواژه‌های disability/disabili-ties با economic empowerment، financial independence،economic independence و poverty alleviation در بین عنوان و خلاصه مقالات، پایگاههای اطلاعاتی انگلیسی‌زبان ScienceDirect، ProQuest، PubMed، Google scholar و IDEAS، با استفاده از موتور جستجوی گوگل جستجو شدند. همچنین در پایگاههای فارسی‌زبان SID (مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی) و Irandoc (پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران) نیز کلیدواژه‌های توانمندسازی، توانمندسازی اقتصادی و توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت به‌صورت جداگانه و یا در ترکیب با عملگرهای بولی AND، OR و NOT (و یا)، استفاده از قسمت جستجوی پیشرفته مورداستفاده قرار گرفتند. جستجو بدون محدودیت زمانی و محدود به منابع فارسی‌زبان و انگلیسی‌زبان انجام شد. همچنین، برای کاهش احتمال ازدست‌دادن منابع مرتبط، جستجو در بخشهای عنوان، چکیده و کلیدواژه‌های مقالات انجام گرفت. پس از حذف موارد تکراری، مدارک یافته‌شده طبق فلوچارت زیر غربال‌گری و انتخاب شدند.

[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

**شکل (۱) فلوچارت روند انتخاب مقالات**

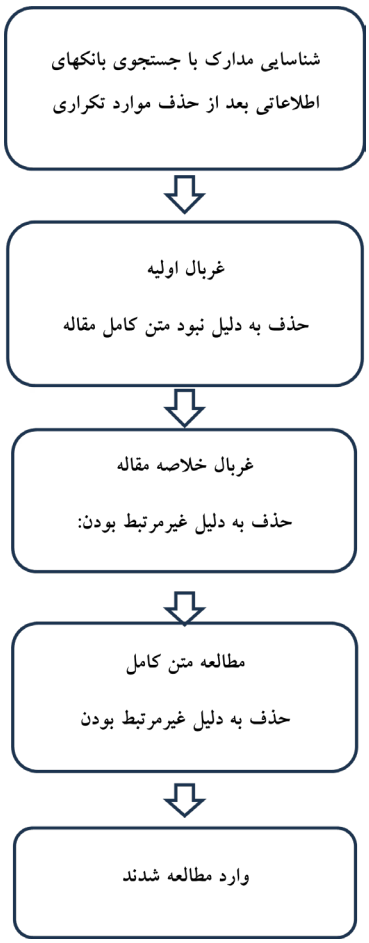


درنهایت از ٢٤ مقاله‌ای که باقی ماندند و موردمطالعه قرار گرفتند و فهرستی از مواردی که به‌عنوان مؤلفه و عامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت مطرح شده



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

بودند استخراج و ثبت شد.

برای انجام مرحله دوم پژوهش از روش دلفی فازی[1] استفاده شد. به این منظور ١٤ نفر از صاحبنظران، متخصصین و اعضای هیئت‌علمی رشته‌های مرتبط با حوزه تحقیق در دانشگاهها و سازمانهای تخصصی مرتبط افراد دارای معلولیت با روش نمونه‌گیری هدفمند برای شرکت در پژوهش انتخاب شدند. سپس با هماهنگی قبلی حضوراً درباره ماهیت و ضرورت پژوهش به ایشان توضیح داده شد و این افراد با اعلام رضایت آگاهانه خویش به پژوهش پیوستند. پرسشنامه‌ها در هر دور دلفی از طریق ایمیل ارسال شد. در صورت عدم دریافت پاسخ‌نامه یادآوری ده روز بعد از نامه اول از طریق ارسال پیامک یا ایمیل انجام شد.

در دور اول دلفی اولاً در مورد تأیید و یا رد در منابع گوناگون از آنها به‌عنوان عوامل مرتبط و یا مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی نام برده شده بود، با استفاده از گویه‌های پنج‌گزینه‌ای بر اساس تحلیل فازی تصمیم‌گیری شد. ثانیاً عوامل مرتبط و مؤلفه‌های دیگری که بر اساس نظر صاحبنظران و متخصصین عضو گروه دلفی پژوهش، در توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت نقش داشتند با سؤال باز گردآوری شد و ازآنجاکه هدف فهرست‌کردن عوامل بود، این عوامل پیشنهادی خبرگان نیز به انتهای فهرست اضافه شد تا فهرست مرحله دو را شکل دهد.

در دور دوم دلفی فهرست مرحله دو برای اعضای تیم دلفی ارسال شد و از آنها خواسته شد که در مورد اهمیت هریک با طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای اظهارنظر کنند. همچنین عوامل در قالب چندین مؤلفه و سپس در سه محور سازماندهی شدند. از اعضای تیم دلفی با سؤال باز پاسخ درخواست شد که اگر در مورد محل قرارگیری زیرمؤلفه‌ها در مؤلفه‌ها و محوربندی مؤلفه‌ها نظر یا پیشنهادی و اصلاحی دارند، مطرح کنند.

پس از جمع‌بندی نظرات مرحله دوم در تیم تحقیق، در دور سوم دلفی ضمن ارسال نتایج

1. Fuzzy Delphi Technique



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

حاصل از جمع‌بندی نظرات مرحله قبل، از اعضا خواسته شد در مورد تعریف توسعه‌یافته توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت و سازماندهی مؤلفه‌ها و محوربندی آنها اعلام نظر کنند. پاسخ اعضاء گروه دلفی، درباره سازماندهی عوامل در مؤلفه‌ها و محورها و تعریف توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت حاکی از حصول اتفاق‌نظر در دور سوم دلفی بود.

برای تحلیل داده‌ها از تحلیل فازی استفاده شد. به‌این‌ترتیب که ابتدا پاسخ اعضای گروه دلفی به اعداد فازی مثلثی و میانگین فازی قطعی تبدیل شد (میر و رشیدپور، ۲۰۱۹).

سپس میانگین نمرات فازی مثلثی و میانگین فازی قطعی نظرات اعضای دلفی با استفاده از نرم‌افزار مربوطه محاسبه شد. هر عامل درصورتی‌که نمره اهمیت آن در توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت بر اساس میانگین نمرات فازی قطعی به‌دست‌آمده از پاسخ اعضای تیم دلفی ۰.۵ یا بیشتر بود مورد تأیید قرار گرفت.

## یافته‌ها

در مرحله اول مطالعه ۲۷ مورد از ۳۰ عامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت که در منابع مختلف به آنها اشاره شده بود پس از نظرخواهی دور اول دلفی و انجام تحلیل فازی، تأیید شد. بعلاوه در دور اول دلفی، ۲۱ عامل بالقوه مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت پیشنهاد شد. نتایج تحلیل فازی نظر اعضای تیم دلفی درباره اهمیت یکایک این عوامل به‌عنوان مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود.



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

**جدول ۱: عوامل و مؤلفه‌های مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت**

| | مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت مستخرج از منابع (۳۰ عامل) | میانگین نمرات قطعی دور اول دلفی | میانگین نمرات قطعی دور دوم دلفی | | مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت برخاسته از نظرات متخصصان در دور اول دلفی (۲۱ عامل) | میانگین نمرات قطعی دور دوم دلفی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ۱ | سلامت جسمانی (ونگ[1]، و همکاران ۲۰۲۳) | ۰/ ۶۳۷ | ۰/ ۷۰۸ | ۱ | سلامت اجتماعی | ۰/ ۷۳۸ |
| ۲ | سلامت روحی و روانی (نوابخش و همکاران، ۲۰۱۵) | ۰/ ۷۹۸ | ۰/ ۸۳۳ | ۲ | دانش پایه اقتصادی | ۰/ ۷۵۶ |
| ۳ | تحصیلات | ۰/ ۶۳۱ | ۰/ ۵۴۸ | ۳ | دانش پایه مدیریت و برنامه‌ریزی | ۰/ ۷۳۸ |
| ٤ | آموزش مهارتهای زندگی | ۰/ ۷۸۰ | ۰/ ۷۶۲ | ٤ | داشتن مهارت ارتباط بین فردی | ۰/ ۸۱۵ |
| ۵ | آموزشهای فنی و حرفه‌ای | ۰/ ۸۱۵ | ۰/ ۷۹۸ | ۵ | داشتن مهارتهای تخصصی شغلی | ۰/ ۸۸۱ |
| ٦ | آموزش راه‌اندازی کسب‌وکار (اوفوانی، ۲۰۱۱) | ۰/ ۷۶۲ | ۰/ ۸۲۷ | ٦ | داشتن مهارت تاب‌آوری و تطابق با شرایط مختلف | ۰/ ۸۲۷ |
| ۷ | دسترسی به اینترنت و نرم‌افزارهای کامپیوتری (پوجیانتو[2] و تجاجنو، ۲۰۱۹) | ۰/ ۶۸۵ | ۰/ ۸۰٤ | ۷ | ذهنیت توانمند و نداشتن باورهای محدودکننده | ۰/ ۸۳۹ |

1.Wang X
2. Pujianto



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

| | مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت مستخرج از منابع (۳۰ عامل) | میانگین نمرات قطعی دور اول دلفی | میانگین نمرات قطعی دور دوم دلفی | | مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت برخاسته از نظرات متخصصان در دور اول دلفی (۲۱ عامل) | میانگین نمرات قطعی دور دوم دلفی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ۸ | برخورداری از وسایل تکنولوژی کمکی توانبخشی (ویلچر، سمعک و مانند آن) (سرکار[1]، ۲۰۱۸) | ۰/ ۷۳۸ | ۰/ ۷۸۶ | ۸ | استعدادها و ظرفیتهای فرد دارای معلولیت | ۰/ ۷۲۰ |
| ۹ | برخورداری از مسکن مناسب‌سازی‌شده (اوفوانی، ۲۰۱۱) | ۰/ ۴۸۲ (تأیید نشد) | —— | ۹ | محل کار مناسب‌سازی‌شده | ۰/ ۸۱۰ |
| ۱۰ | مناسب‌سازی خودرو شخصی و حمل‌ونقل عمومی (برزگر و همکاران، ۲۰۲۲) | ۰/ ۶۷۳ | ۰/ ۶۳۱ | ۱۰ | مشارکت‌دادن فرد دارای معلولیت در تصمیم‌گیریها | ۰/ ۷۲۰ |
| ۱۱ | مناسب‌سازی معابر و اماکن عمومی (برزگر و همکاران، ۲۰۲۲) | ۰/ ۷۴۴ | ۰/۶۲۵ | ۱۱ | برخورداری از حمایت خانواده | ۰/ ۷۱۴ |
| ۱۲ | نگرش خانواده و اجتماع نسبت به معلولیت | ۰/ ۶۶۷ | ۰/۶۷۹ | ۱۲ | حمایت سازمانهای مرجع و حمایتی | ۰/ ۶۷۳ |
| ۱۳ | مشارکت اجتماعی افراد دارای معلولیت (گودینگ[2] و همکاران، ۲۰۱۷) | ۰/ ۷۲۰ | ۰/ ۷۰۲ | ۱۳ | همخوانی سیاستها در بخشهای مختلف جامعه و نهادهای اجرایی | ۰/ ۶۶۷ |
| ۱۴ | دسترسی به اطلاعات و رسانه‌ها | ۰/ ۷۴۴ | ۰/ ۶۰۱ | ۱۴ | انجام همکاری بین بخشی | ۰/ ۶۰۷ |

1. Serkar
2. Gooding



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]
[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

| | مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت مستخرج از منابع (۳۰ عامل) | میانگین نمرات قطعی دور اول دلفی | میانگین نمرات قطعی دور دوم دلفی | | مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت برخاسته از نظرات متخصصان در دور اول دلفی (۲۱ عامل) | میانگین نمرات قطعی دور دوم دلفی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ۱۵ | عضویت در گروههای خودیار و انجمنهای افراد دارای معلولیت | ۰/ ۶۲۵ | ۰/ ۶۹۰ | ۱۵ | وجود فرصتهای شغلی برابر در جامعه برای افراد دارای معلولیت | ۰/ ۷۲۰ |
| ۱۶ | آشنایی با قانون حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت | ۰/ ۵۷۷ | ۰/ ۵۰۰ | ۱۶ | وجود فرصتهای شغلی منعطف با توجه به شرایط افراد دارای معلولیت | ۰/ ۷۸۶ |
| ۱۷ | آشنایی با کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت | ۰/ ۴۴۶ (تائید نشد) | — | ۱۷ | وجود قوانین حمایتی و تشویقی برای اشتغال افراد دارای معلولیت | ۰.۶۸۵ |
| ۱۸ | آشنایی با منابع مالی و روشهای تأمین مالی | ۰/ ۸۵۷ | ۰/۸۵۷ | ۱۸ | وجود مشاورین شغلی و نیروهای تخصصی توانبخشی | ۰/ ۷۹۲ |
| ۱۹ | اشتغال در کارگاههای تولیدی حمایتی | ۰/ ۴۸۸ (تائید نشد) | — | ۱۹ | کاریابی و اشتغال | ۰/ ۷۹۲ |
| ۲۰ | خوداشتغالی و مشاغل خانگی (ونگ، کویی[1]، ۲۰۲۲) | ۰/ ۷۲۰ | ۰/ ۶۷۳ | ۲۰ | وجود فرصتهای اقتصادی | ۰/ ۷۹۸ |
| ۲۱ | کارآفرینی | ۰/ ۸۱۰ | ۰/ ۷۲۶ | ۲۱ | وجود ساختارهای استعدادیابی و پرورش استعدادها | ۰/ ۶۲۵ |
| ۲۲ | داشتن قدرت پس‌انداز (ساعی، ۲۰۲۲) | ۰/ ۶۷۹ | ۰/ ۷۳۸ | | | |

1. Qi



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

| | مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت مستخرج از منابع (۳۰ عامل) | میانگین نمرات قطعی دور اول دلفی | میانگین نمرات قطعی دور دوم دلفی | مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت برخاسته از نظرات متخصصان در دور اول دلفی (۲۱ عامل) | | میانگین نمرات قطعی دور دوم دلفی |
|---|---|---|---|---|---|---|
| ۲۳ | سرمایه‌گذاری منابع مازاد مالی | ۰/ ۷۵۶ | ۰/ ۷۶۲ | | | |
| ۲۴ | دسترسی به وام و تسهیلات | ۰/ ۸۱۵ | ۰/ ۶۹۶ | | | |
| ۲۵ | داشتن املاک و مستغلات (بوونیک[1] و همکاران، ۲۰۲۰) | ۰/ ۶۵۵ | ۰/ ۶۹۰ | | | |
| ۲۶ | داشتن ابزار کار و تولید | ۰/ ۷۶۲ | ۰/ ۸۲۱ | | | |
| ۲۷ | عضویت در شرکتهای تعاونی | ۰/ ۵۷۱ | ۰/ ۵۷۱ | | | |
| ۲۸ | عضویت در صندوقهای خرد مالی | ۰/ ۶۳۷ | ۰/ ۶۵۵ | | | |
| ۲۹ | بهره‌مندی از ارزیابی حرفه‌ای و شغلی | ۰/ ۷۳۲ | ۰/ ۷۴۴ | | | |
| ۳۰ | راه‌اندازی کسب‌وکارهای آنلاین و اینترنتی | ۰/ ۷۸۰ | ۰/ ۸۳۳ | | | |

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، سه عامل «اشتغال در کارگاههای تولیدی حمایتی»، «برخورداری از مسکن مناسب‌سازی‌شده» و «آشنایی با کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت» که در دور اول دلفی نمره اهمیت کمتر از ۰.۵ کسب کردند، از فهرست عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت حذف شدند. اما در دور دوم

1. Buvinic,



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

دلفی هیچ یک از ٤٨ عامل مورد سؤال نمره کمتر از ۰.۵ نداشتند و همه مورد تأیید قرار گرفتند. میانگین نمرات قطعی اهمیت عوامل توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت نشان می‌دهد که بر اساس نظر تیم دلفی سه عامل «داشتن مهارتهای تخصصی شغلی»، «ذهنیت توانمند و نداشتن باورهای محدودکننده» و «راه‌اندازی کسب‌وکارهای آنلاین و اینترنتی» در رتبه اول تا سوم اهمیت در توانمندسازی افراد دارای معلولیت جای دارند.

علاوه بر آن در پرسشنامه فاز دوم دلفی سازماندهی عوامل در قالب سه محور و ۱۲ مؤلفه و ۳ محور مورد نظرخواهی گرفت و این سازماندهی مورد تأیید قرار گرفت. جدول شماره ۲ سازماندهی عوامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت را نشان می‌دهد.

**جدول ۲: سازماندهی عوامل در قالب مؤلفه‌ها و محورهای تشکیل‌دهنده توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت**

| محور | مؤلفه | زیرمؤلفه |
|---|---|---|
| فرد دارای معلولیت | سلامت | سلامت جسمانی، سلامت روحی و روانی، سلامت اجتماعی |
| | دانش | تحصیلات، آشنایی با قانون حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت، دانش پایه اقتصادی، دانش پایه مدیریت و برنامه‌ریزی |
| | مهارت | داشتن مهارتهای زندگی، داشتن مهارت ارتباط بین فردی، داشتن مهارتهای تخصصی شغلی، داشتن مهارتهای کسب‌وکار، داشتن مهارت تاب‌آوری و تطابق با شرایط مختلف |
| | نگرش | ذهنیت توانمند و نداشتن باورهای محدودکننده |
| | استعداد | استعدادها و ظرفیتهای فرد دارای معلولیت |



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

| محور | مؤلفه | زیرمؤلفه |
|---|---|---|
| بافتار و محیط توانمندساز | محیط فیزیکی | خودرو (شخصی/حمل‌ونقل عمومی) مناسب‌سازی شده، معابر و اماکن عمومی مناسب‌سازی شده، محل کار مناسب‌سازی شده، بهره‌مندی از وسایل کمک توانبخشی (ویلچر، سمعک و مانند آن) |
| | محیط اجتماعی | نگرش خانواده و جامعه به توانمندی افراد دارای معلولیت، مشارکت‌دادن فرد دارای معلولیت در تصمیم‌گیریها، برخورداری از حمایت خانواده، حمایت سازمانهای مرجع و حمایتی، همخوانی سیاستها در بخشهای مختلف جامعه و نهادهای اجرایی، انجام همکاری بین بخشی |
| | محیط شغلی | وجود فرصتهای شغلی برابر در جامعه برای افراد دارای معلولیت، وجود فرصتهای شغلی منعطف با توجه به شرایط افراد دارای معلولیت، وجود قوانین حمایتی و تشویقی برای اشتغال افراد دارای معلولیت، وجود مشاورین شغلی و نیروهای تخصصی (درمانگران، مددکاران)، بهره‌مندی از ارزیابی حرفه‌ای و راهنمایی شغلی، بهره‌مندی از مشاوره و راهنمایی شغلی و حرفه‌ای، بهره‌مندی از آموزش حرفه‌ای، بهره‌مندی از خدمات کاریابی و اشتغال |
| | منابع در دسترس | اطلاعات و رسانه‌ها، اینترنت و نرم‌افزارهای کامپیوتری، ابزار کار و تولید، وام و تسهیلات، وجود فرصتهای اقتصادی، وجود ساختارهای استعدادیابی و پرورش استعدادها |
| پیامدها (اقتصادی-اجتماعی) | اشتغال | اشتغال به‌صورت خوداشتغالی و مشاغل خانگی، کارآفرینی، راه‌اندازی کسب‌وکارهای آنلاین و اینترنتی |
| | پیامدهای اجتماعی | مشارکت اجتماعی افراد دارای معلولیت، عضویت در گروههای خودیار و انجمنها، عضویت در صندوقهای خرد مالی، عضویت در شرکتهای تعاونی |
| | پیامدهای اقتصادی | داشتن قدرت پس‌انداز، سرمایه‌گذاری کردن منابع مالی مازاد، داشتن املاک و مستغلات |

صاحبنظران عضو دلفی، در دور دوم دلفی، هیچ مورد جدیدی را به فهرست مؤلفه‌ها و عوامل مرتبط با توانمندسازی افراد دارای معلولیت پیشنهاد نکردند. همچنین در این مرحله میانگین نمره قطعی نظر خبرگان ۰/۷۲۷ بود که نسبت به دور پیشین (۰/۶۹۳)، افزایش یافت.

در دور سوم دلفی، تعریف توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت که با لحاظ‌کردن



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

یافته‌های تحقیق از محورهای تشکیل‌دهنده این مفهوم توسعه یافته است، به شرح ذیل مورد اجماع نظر اعضاء تیم دلفی قرار گرفت:

توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت فرآیندی است که طی آن سه محور «فرد دارای معلولیت»، «بافتار و محیط توانمندساز» ایشان و «پیامدها و شرایط اقتصادی» به‌گونه‌ای ارتقاء می‌یابد که توانمندی اقتصادی حاصل‌شده و افراد دارای معلولیت قادر می‌شوند در چرخه اقتصادی کشور خود نقش پررنگ‌تری ایفاء کنند. البته توانمندی اقتصادی افراد دارای معلولیت به معنای توان کسب درآمد، حفظ دارائیهای مالی (پولی و غیرپولی)، تصمیم‌گیری برای پس‌اندازکردن، خرج‌کردن و یا دادوستدکردن داراییها که پی‌آمد آن برخورداری از امکانات مالی است، است. در سطوح بالاتر توانمندی اقتصادی، افراد علاوه بر ایفای نقش در تصمیم‌گیری و کنترل مسائل اقتصادی فردی، به درجات مختلف در تصمیم‌گیریها و کنترل مسائل اقتصادی جامعه خود نیز ایفای نقش می‌کنند.

## بحث

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت یک فرآیند سیستمی و چندبعدی است که در تعامل پویای سه محورِ «فرد دارای معلولیت»، «بافتار و محیط توانمندساز» و «پیامدهای اقتصادی–اجتماعی» شکل می‌گیرد. این چارچوب سه‌گانه، همگام با رویکردهای نوین توانمندسازی مبتنی بر تواناییهای باقیمانده (سن[1]، ۱۹۹۹) و توانبخشی مبتنی بر جامعه (کویپرز[2]، ۲۰۱۳)، نشان می‌دهد که سیاستهایی موفق خواهند بود که تمام ابعاد فردی، ساختاری و پیامدی این فرآیند را همزمان در نظر بگیرند.

1. Sen
2. Kuipers



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

**محور اول: فرد دارای معلولیت؛ درون‌مایه توانمندسازی**

نخستین محور توانمندسازی «فرد دارای معلولیت» است. مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده این محور سلامت، دانش، مهارت، نگرش و استعدادهایی است که فرد دارای معلولیت از آنها برخوردار است. مؤلفه سلامت افراد دارای معلولیت شامل سه زیرمؤلفه سلامت جسمانی، سلامت روحی، روانی و سلامت اجتماعی است. نوابخش و همکاران (۲۰۱۵) نیز در پژوهش خود درباره عوامل مؤثر بر توانمندی اقتصادی زنان آسیب‌پذیر شهر تهران توجه به بهداشت و سلامت جسمی و سلامت روان را از شاخصهای توانمندسازی این گروه از جامعه معرفی کردند(مشیر استخاره و همکاران، ۲۰۲۳).

در این محور سه مؤلفه «مهارتهای تخصصی شغلی»(میانگین نمره = ۰/۸۸۱)، «ذهنیت توانمند و نداشتن باورهای محدودکننده» (۰/۸۳۹) و «مهارت تاب‌آوری» (۰/۸۲۷) به‌عنوان سه عامل برتر شناسایی شدند. این یافته به‌وضوح نشان می‌دهد که توانمندسازی از درون آغاز می‌شود. این رویکرد با آنچه کبیر (۲۰۱۷) تغییر نگرش از خدمت‌گیرنده منفعل به مشارکت‌کننده فعال نامیده، کاملاً همخوانی دارد. بدون این تحول ذهنی، حتی بهترین ساختارهای حمایتی نمی‌توانند اثربخش باشند.

از سوی دیگر، اولویت «مهارتهای تخصصی» نسبت به «تحصیلات رسمی» در دلفی می‌تواند نشان‌دهنده لزوم توجه خاص به مهارت‌آموزی در افراد دارای معلولیت را مورد تأکید قرار می‌دهد. در عصر حاضر، مهارتهای قابل کاربرد در بازار کار (مانند برنامه‌نویسی، طراحی گرافیک، محتواسازی و فروش آنلاین) برای این گروه هدف بسیار پرکاربرد و اشتغال‌زاست. این یافته با مطالعه بالکازار و همکاران (۲۰۱٤) در آمریکا که بر کارآفرینی مبتنی بر مهارتهای ویژه برای افراد دارای معلولیت تأکید دارد، هم‌راستاست.

همچنین، بر اساس چارچوب ارائه‌شده سلامت فرد شامل سلامت جسمانی، روانی و اجتماعی او به‌عنوان یکی از پایه‌های اساسی توانمندسازی اقتصادی در نظر گرفته شده



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

است. این چارچوب با پژوهش مشیر استخاره و همکاران (۲۰۲۳) در مورد توانمندسازی زنان آسیب‌پذیر همسو است و تأکید می‌کند که توانبخشی جسمی و روانی در کودکی، پایه استقلال اقتصادی در بزرگ‌سالی است.

**محور دوم: بافتار و محیط توانمندساز؛ ساختارهای تسهیلگر**

علاوه بر مؤلفه‌های مرتبط با فرد دارای معلولیت، بافتار و محیطی که فرد در آن زندگی می‌کند در توانمندسازی اقتصادی آنها نقش اساسی دارد. بسته به شرایط و امکانات، ممکن است بافتار و محیط توانمندساز باشد و توانمندی اقتصادی افراد آن جامعه و به‌ویژه افراد دارای معلولیت را تسهیل کند.

محور «بافتار و محیط توانمندساز» شامل مؤلفه‌های محیط فیزیکی، محیط اجتماعی، محیط شغلی و منابع در دسترس است. با توجه به اینکه افراد دارای معلولیت، محدودیتهای حسی و حرکتی دارند، دسترس‌پذیربودن محیط فیزیکی و مناسب‌سازی آن و بهره‌مندی از وسایل کمکی توانبخشی (از قبیل ویلچر و سمعک) نقش مهمی در بهره‌مندی ایشان از امکانات محیط زندگی و شغلی دارد. این بخش از نتایج مطالعه حاضر با نتایج پژوهش برزگر و همکاران (۲۰۲۲) با عنوان «شناسایی عوامل مؤثر بر زیست‌پذیری شهری با تأکید بر توانمندسازی افراد دارای معلولیت» همخوان است. در پژوهش مذکور به مناسب‌سازی فضاهای شهری و تجهیزات شهری و طراحی مناسب آنها به‌عنوان پیش‌نیاز فعالیت اجتماعی افراد دارای معلولیت تأکید شده است تا قادر باشند به‌واسطه فرصتهای برابر به زندگی و فعالیتهای خود بپردازند موضوع مناسب‌سازی در قانون جامع حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت کشور نیز موردتوجه قرار گرفته است (کامیارراد و همکاران، ۲۰۲۲).

مؤلفه محیط اجتماعی شامل نگرش مثبت خانواده و جامعه به توانمندی افراد دارای معلولیت، مشارکت‌دادن ایشان در تصمیم‌گیریها، برخورداری از حمایت خانواده، حمایت



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

سازمانهای مرجع و حمایتی، همخوانی سیاستها در بخشهای مختلف جامعه و نهادهای اجرایی و انجام همکاری بین بخشی است. اگر خانواده‌ها و جامعه روی توانمندیهای باقیمانده افراد دارای معلولیت تمرکز کنند و نگرش مثبتی به توانمندی آنها داشته باشند باعث تقویت روحیه و اعتمادبه‌نفس افراد دارای معلولیت شود و بهتر خواهند توانست به فعالیتهای فردی و اجتماعی و اقتصادی بپردازند.

گودینگ و همکاران (۲۰۱۷) در پژوهش خود «توانبخشی مبتنی بر جامعه و توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت» به اهمیت شناخت تواناییهای افراد دارای معلولیت و تسهیل مشارکت آنها در فعالیتهای عمومی و اقتصادی جامعه تأکید کرده‌اند و بیان کرده‌اند که توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت بدون مشارکت فعال آنها محقق نمی‌شود. وجود عوامل «نگرش مثبت خانواده و جامعه» و «حمایت سازمانهای مرجع» در این محور، حاکی از آن است که توانمندسازی صرفاً فناورانه یا حرفه‌ای نیست، بلکه نیازمند تغییر فرهنگی است. پژوهش برزگر و همکاران (۲۰۲۲) نیز بر این نکته تأکید دارد که بدون تغییر ذهنیت جامعه، حتی بهترین زیرساختهای شهری نیز نمی‌توانند منجر به مشارکت واقعی شوند. این موضوع، نشان‌دهنده اهمیت ویژه‌ای در حوزه تغییر نگرش در سطح جامعه برای اجرای مؤثر قانون جامع حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت دارد (کامیارراد و همکاران، ۲۰۲۲).

مؤلفه محیط شغلی شامل وجود فرصتهای شغلی برابر با سایر اعضای جامعه، وجود فرصتهای شغلی منعطف با توجه به شرایط افراد دارای معلولیت، وجود قوانین حمایتی و تشویقی برای اشتغال افراد دارای معلولیت، وجود مشاورین شغلی و نیروهای تخصصی توانبخشی، بهره‌مندی از مشاوره و راهنمایی، آموزش و ارزیابی حرفه‌ای و شغلی از خدمات کاریابی و اشتغال است.

نتایج مطالعه اوفوانی (۲۰۱۱) در نیجریه نیز مؤید آن بود که توانمندسازی افراد دارای معلولیت از طریق آموزش، اشتغال، توانبخشی حرفه‌ای و تأمین منابع مالی می‌تواند آنها را



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

قادر کند تا خود را تأمین کنند و همچنین به کاهش فقر و توسعه جامعه کمک کنند. هرچند درزمینه وضع مقرراتی برای تشویق اشتغال افراد دارای معلولیت گامهایی برداشته شده که ازجمله می‌توان به اختصاص سهمیه ۳ درصد از استخدامهای دستگاههای دولتی به افراد دارای معلولیت، پرداخت حق بیمه سهم کارفرما توسط سازمان بهزیستی برای کارفرمایانی که افراد دارای معلولیت را به‌کارگیری کند، پرداخت وام و تسهیلات اشتغال اشاره کرد (یوسفیان، ۲۰۰۸)؛ اما برای ایجاد «محیط شغلی توانمندساز» انجام اقدامات بیشتری در مورد دسترسی به اطلاعات و رسانه‌ها، اینترنت و نرم‌افزارهای کامپیوتری، ابزار کار و تولید، وام و تسهیلات، ایجاد فرصتهای اقتصادی، ساختارهای استعدادیابی و پرورش استعدادها موردنیاز است. کمااینکه در این محور «راه‌اندازی کسب‌وکارهای اینترنتی» (۰/۸۳۳)، «دسترسی به ابزار کار و تولید» (۰/۸۲۱) و «محیط کار مناسب‌سازی‌شده» (۰/۸۱۰) بیشترین امتیاز را کسب کردند. این نتایج نشان می‌دهند که توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت امروزه دیگر محدود به مشاغل حمایتی یا محیط‌های کاری فیزیکی نیست، بلکه فرصتهای دیجیتال این امکان را فراهم کرده‌اند که فرد، با وجود محدودیتهای جسمی، بتواند در اقتصاد مشارکت کند.

**محور سوم: پیامدها؛ چرخه مثبت توانمندسازی**

مؤلفه‌هایی در محور سوم توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت جای گرفته‌اند که از طرفی نتیجه و پیامد توانمندی اقتصادی افراد دارای معلولیت هستند و از طرف دیگر خود از مؤلفه‌های توانمندساز هستند. مؤلفه‌های اشتغال، پیامدهای اجتماعی و اقتصادی توانمندی اقتصادی از این دسته هستند. دور از ذهن نیست که برخورداری از قدرت تصمیم‌گیری در امور مالی، بدون در اختیار داشتن امکانات مالی و ارتباطات اجتماعی جامه عمل نمی‌پوشد. نتایج پژوهش حاضر درباره مؤلفه اشتغال حاکی از اهمیت بالای تمرکز برای کسب‌وکارهای اینترنتی در توانمندسازی افراد دارای معلولیت بود که با نتایج مطالعه بالکازار و همکاران (۲۰۱٤) با



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

عنوان «مدل توانمندسازی کارآفرینی برای افراد دارای معلولیت در ایالات‌متحده» که شامل یک دوره آموزشی در مورد نحوه نوشتن یک طرح کسب‌وکار، کارآفرینی، کمک فنی، راه‌اندازی کسب‌وکارهای نوین بود، همخوانی دارد.

در محور «پیامدها» مؤلفه پیامدهای اجتماعی شامل افزایش مشارکت و تلفیق اجتماعی افراد دارای معلولیت، عضویت در گروههای خودیار و انجمنها، عضویت در صندوقهای خرد مالی و عضویت در شرکتهای تعاونی است. راه‌اندازی تعاونیها و صندوقهای خرد مالی با تجمیع سرمایه‌های مالی انجام فعالیتهای اقتصادی مؤثرتر را فراهم می‌کند.

نتایج مطالعه آشیفا (۲۰۲۱) در ترکیه نیز با عنوان «نقش گروههای خودیاری در پایداری اقتصادی افراد دارای معلولیت» در ترکیه همچنین مطالعه یولوم[1] (۲۰۲٤) با عنوان «توانمندسازی اقتصادی مردم از طریق توسعه تعاونیها در جوامع روستایی» در اندونزی نیز مؤید نقش گروههای خودیاری در کاهش سد مالی و شناختی بین فرد و بازار کار است.

## نتیجه‌گیری

توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت مفهومی چندبعدی است که علاوه بر فرد دارای معلولیت، محیط فیزیکی و اجتماعی او را در برمی‌گیرد. توانمندی اقتصادی و اشتغال حاصل از توانمندسازی اقتصادی، نه‌تنها پیامد توانمندسازی اقتصادی است بلکه جزئی از مؤلفه‌های آن نیز هست. قابل‌تأمل است که از دوازده مؤلفه و چهل‌وهشت عامل مرتبط با توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت، موارد معدودی در اهداف برنامه‌ها و طرحهای توانمندسازی سازمانهای متولی امور افراد دارای معلولیت جای دارند و یا مورد تمرکز افراد دارای معلولیت، خانواده‌های آنها واقع‌شده‌اند و به نظر می‌رسد بازنگری برنامه‌ها ضروری باشد.

1. Ulum



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

همچنین با وجود گامهای قانونی مناسب است برای کاستن از فاصله سیاست‌گذاری و اجرا بسیاری از مؤلفه‌های کلیدی توانمندسازی اقتصادی به‌ویژه در حوزه‌های «کارآفرینی دیجیتال»، «مشاوره شغلی تخصصی»، «استعدادیابی» و «همکاری بین‌بخشی» در برنامه‌های عملیاتی سازمانهای متولی ازجمله سازمان بهزیستی، غنی‌تر نوشته و اجرا شود.

بر این اساس، پیشنهاد می‌شود:

– مراکز تخصصی توانمندسازی اقتصادی در سطح استانها تأسیس شوند که خدمات جامعی (ازجمله ارزیابی حرفه‌ای، آموزش مهارتهای دیجیتال، مشاوره مالی، راه‌اندازی کسب‌وکار) ارائه دهند.

– بودجه اختصاصی برای حمایت از کارآفرینی آنلاین افراد دارای معلولیت در نظر گرفته شود.

– همکاری و اقدام بین بخشی در بین وزارتخانه‌های تعاون، کار و رفاه اجتماعی، بهداشت درمان و آموزش پزشکی، آموزش‌وپرورش و شهرداریها برای هم‌افزایی منابع تقویت شود.

هرچند پژوهش حاضر با تلفیق دو روش مرور ادبیات و روش دلفی فازی، تلاش کرده تا چارچوبی جامع و مبتنی بر اجماع خبرگان از مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی افراد دارای معلولیت ارائه دهد، اما مطالعه با چندین محدودیت روش‌شناختی همراه است که باید در تفسیر یافته‌ها درنظر گرفته شود:

– اعضای گروه دلفی در این مطالعه عمدتاً خبرگان حوزه‌های مدیریت، توانبخشی و سیاست‌گذاری بودند. این امر ممکن است منجر به تمرکز بیش‌ازحد بر دیدگاههای فنی، نهادی و کاهش حساسیت به تجربه‌های زیسته افراد دارای معلولیت باشد. اگرچه برخی از خبرگان، سابقه کار میدانی یا زندگی با معلولیت را داشتند، اما بازتاب نظر مستقیم افراد دارای معلولیت در یافته‌ها محدود بود. خبرگان فقط از ایران و عمدتاً از شهر تهران و مراکز آکادمیک و سازمانی مرکزی مشارکت داشتند که ممکن است دیدگاههای منطقه‌ای یا روستایی را به‌طور کامل پوشش ندهد.



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

– روش دلفی اگرچه بر اساس اجماع خبرگان است، اما ذاتاً مبتنی بر قضاوت ذهنی و نظرات کیفی است. هرچند از تحلیل فازی برای کاهش ذهنیت و افزایش دقت استفاده شد، بازهم یافته‌ها ممکن است تحت‌تأثیر پیش‌فرضها، تجربیات شخصی یا جهت‌گیریهای فرهنگی و سیاستی خبرگان قرار گرفته باشد.

– در مرحله مرور ادبیات، ممکن است مقالات ارزشمند منتشرشده در پایگاههای دیگر یا به زبانهای غیرانگلیسی و غیرفارسی مغفول مانده باشد. همچنین، احتمال سوگیری انتشار[1] در منابع موجود به‌ویژه در مورد تجارب موفق توانمندسازی وجود دارد. همچنین این مطالعه با رویکرد کیفی و مفهومی طراحی شده و یافته‌های آن برای کشف و سازماندهی مفاهیم است، نه برای تعمیم به جامعه آماری گسترده‌تر، بنابراین، این چارچوب نیازمند اعتبارسنجی کمی در مطالعات آتی است.

## ملاحظات اخلاقی

### پیروی از اصول اخلاقی

این پژوهش بر پایه اصول اخلاقی در پژوهشهای انسانی انجام شده است.

### مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به‌طور یکسان در طراحی، اجرا و نگارش تمامی بخشهای این پژوهش مشارکت داشته‌اند.

### تأمین مالی

این پژوهش از هیچ‌گونه حمایت مالی برخوردار نیست.

### تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ‌گونه تعارض منافعی مرتبط با محتوای این مقاله وجود ندارد.

1. publication bias



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

- Ashifa, K. M. (2021). Role of self-help group for economic sustainability among person with diability. ***Nat. Volatiles & Essent. Oils***, 8(5), 2981-2986. https://www.cabidigitallibrary.org/doi/pdf/10.5555/20220167720

- Balcazar, F., Kuchak, J., Dimpfl, S., Sariepella, V., & Alvarado, F. (2014). An empowerment model of entrepreneurship for people with disabilities in the United States. ***Psychosocial Intervention***, 23(2), 145-150.https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1873476

- Barzegar, E., Ganbari, A., & Moghali, M. (2022). Identifying factors affecting urban livability with emphasis on empowering the disabled (Case study of Mohar County, Fars Province). ***Journal of Geographic Science: Applied Geography***, 18(38), 106-129. doi: 2112-1399. [In Persian]

- Buvinic, M., O'Donnell, M., Knowles, J. C., & Bourgault, s. (2020). Measuring Women's economic empowerment. Compendium of selected tools.: United Nation foundation,***Center for Global Development Retrieved from*** https://www.cgdev.org/sites/default/files/measuring-womens-economic-empowerment.pdf.

- Cobley, D. S. (2012). Towards economic empowerment: Segregation versus inclusion in the Kenyan context. ***Disability & Society***, 27(3), 371-384. https://doi.org/10.1080/09687599.2012.654988

- D'Aguilar, A. (2019). Young adults with disabilities financial skills and goals: A mixed methods strengths and needs assessment. (PhD), Virginia Commonwealth Universit. ***Retrieved from*** https://scholarscompass.vcu.edu/etd/5942

- Gooding, P., Anderson, J., & McVilly, K. (2017). Disability and social inclusion 'Down Under': A systematic literature review. ***Journal of Social Inclusion***, 8(2), 5-26. https://www.researchgate.net/publication/372386144_Disability_and_social_inclusion_'Down_Under'_A_systematic_literature_review

- Kabeer, N. (2017). Economic pathways to women's empowerment and active citizenship: What does the evidence from Bangladesh tell us? ***The Journal of Development Studies***, 53(5), 649-663. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220388.2016.1205730

- Kamyar Rad, S., Kamyar, G., & Kamyar Rad, S. (2022). Right to the Safe City in Human Rights and Iranian law. ***Journal of Legal Research***, 21(51), 177-202. doi:10.48300/jlr.2022.160775

- Kuipers, P. (2013). Empowerment in Community-based Rehabilitation and Disability-inclusive Development.Disability, ***CBR and Inclusive Development Journal (DCID)***, 24(4), 24-42. https://dcidj.uog.edu.et/index.php/up-j-dcbrid/article/view/131



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

- Mir, S., & Rashidpoor, A. (2019). Prioritizing the describing factors in promoting brand personality using fuzzy Delphi technique. ***Consumer Behavior Studies Journal***, 6(2), 134-138. https://doi.org/10.34785/J018.2019.978

- Mitra, S., Poarac, A., & Vick, B. (2013). Disability and Poverty in Developing Countries: A Multidimensional Study. ***World Development***, 41(1). https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.05.024

- Moshir Estekhareh, Z. S., Navabakhsh, M., & Vosoghi, M. (2023). Factors affecting family empowerment of vulnerable young women in Tehran. ***Strategic Studies on Youth and Sports***, 22(60), 529-549. https://doi.org/10.22034/ssys.2022.2187.2561 [In Persian]

- Navabakhsh, M., Azkiya, M., Vosouqi, M., & Moshir Estekhareh, Z. S. (2015). An assessment of effective factors on economic empowerment (Case study: Vulnerable women in Tehran). ***Journal of Urban Economics and Management***, 3(12), 1-20. https://iueam.ir/article-1-255-fa.pdf [In Persian]

- Ofuani, A. I. (2011). The right to economic empowerment of persons with disabilities in Nigeria: How enabled? ***African Human Rights Law Journal***, 11(2), 639-658. https://www.ahrlj.up.ac.za/ofuani-ai-2011

- Palmer, M. (2011). Disability and poverty: A conceptual review. ***Journal of Disability Policy Studies***, 21(4), 210-218. https://doi.org/10.1177/1044207310389333

- Pujianto, A., & Tjahjono, E. (2019). Economic empowerment model of people with disability in the creative industries. ***Proceedings of the 5th Annual International Conference on Management Research*** (AICMaR 2018). https://doi.org/10.2991/aicmar-18.2019.2

- Redko, K. (2024). Enabling economic empowerment: Social enterprise's role in harnessing the potential of individuals with disabilities. ***Věda a perspektivy***.ISSN 2695-1584 (Print).ISSN 2695-1592 (Online), 2(33). https://www.janusandal.no/files/9203-Текст_статті-9255-1-10-20240225.pdf

- Saei, R. (2022). Factors Affecting the Economic Empowerment of Villagers in East Azerbaijan Province. ***Iranian Agricultural Extension and Education Journal***, 17(2), 199-216. https://civilica.com/doc/1449923 [In Persian]

- Sarkar, R. (2018). Role of assistive technology in ensuring active participation and inclusion of persons with disabilities. ***International Journal of Academic Research and Development***, 3(1), 332-333. https://allreviewjournal.com/assets/archives/2018/vol3issue1/3-1-46-368.pdf

- Sen, A. (1999). Health in development. ***Bulletin of the World Health Organization***, 77(8), 619. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2557713/

- Ulum, B., Firmansyah, M., Hasan, Z., & Halili, H. (2024). Economic Empowerment



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

of People Through Development of Sharia Cooperatives in Rural Communities. ***Sahwahita: Community Engagement Journal***, 2(1), 11-20. https://e-journal.bustanul-ulum.id/index.php/Sahwahita/article/download/79/66

- Wang, X., Guo, J., & Li, H. (2023). Multidimensional poverty of persons with disabilities in China: An analysis of poverty reduction effect of employment services. ***Frontiers in Public Health***, 11. https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1093978

- Wang, y., Qi, C. Y., & Zhu, y. (2022). Poverty alleviation for people with disabilities in China: policy, practice, exclusionary effects, and ways forward. ***Disability & Society***, 37(6), 1060-1065. https://www.researchgate.net/publication/363051768_Poverty_alleviation_for_people_with_disabilities_in_China_policy_practice_exclusionary_effects_and_ways_forward

- WHO. (2022). Global report on health equity for persons with disabilities. ***World Health Organization***. Retrieved from https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases

- Yoosefian, E. (2008). Reflections on" Iranian Comprehensive Code for Protection of the Disabled Persons" in the light of Regulations of" Convention on the Rights of Persons with Disabilities. ***Journal of Legal Research***, 7(13), 209-219. https://jlr.sdil.ac.ir/article_43941.html [In Persian]



[ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ]

[ DOI: 10.32598/refahj.25.99.2896.1 ] [ Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-26 ]